

A MAGYAR KIRÁLYSÁG TERÜLETÉNEK KÖZÉPKORI FELIRATOS EMLÉKANYAGA 1000–1590

Egy digitális epigráfiai adatbázis terve

SZANKA BRIGITTA

ABSZTRAKT: Tanulmányomban a középkori Magyar Királyság területén keletkezett feliratos tárgyi emlékek minél szélesebb körű összegyűjtését és digitalizálását megcélzó projektet mutatom be, amelyet a Magyarságkutató Intézet Klasszika-filológiai Kutatócsoportjának és a Károli Gáspár Református Egyetem Medievisztika Tanszékének együttműködésében valósítunk meg. Ismertetem a digitális epigráfiai adatbázis létrehozásának technikai hátterét, a projekt gyűjtőkörét, az epigráfiai adatbázis készítésére vonatkozó európai előzményeket, a magyarországi középkori epigráfia kutatás eddigi módszereit, a különböző katalóguskészítési és -digitalizálási törekvéseket, továbbá magának az epigráfiai adatbázisnak a tervezett tartalmi felépítését, valamint a tudományos hasznosulásának különböző lehetőségeit is.

KULCSSZAVAK: epigráfia, online adatbázis, középkor, Magyar Királyság, 11–16. század

A középkori epigráfiai adatbázis létrehozásának a célja a középkori Magyar Királyság területén keletkezett feliratos forrásanyag minél szélesebb körű összegyűjtése és digitalizálása. A projektet a Magyarorsággutató Intézet Klaszszika-filológiai Kutatócsoportjának és a Károli Gáspár Református Egyetem Medievisztika Tanszékének együttműködésében valósítjuk meg. A kutatás időhatárait az államalapítás korát, valamint a 16. század végét határoztuk meg.

A magyarországi adatbázis jelentősége és európai előzményei

Az adatbázist két lépcsőben tervezzük elkészíteni. Első körben a 11–12. század feliratos emlékéanyagára koncentrálunk. Ezt az adatbázist egy a Magyarorsággutató Intézetben működő kutatási program, mégpedig „*A Szent László lovagkirály-zarándokút intézményes kereteinek megteremtése, a zarándokút tudományos háttérét megalapozó kutatási program*” keretén belül hozzuk létre. A későbbiekben a 13–16. századig tartó időszak feliratos tárgyainak az adatbázisba történő gyűjtése is a jövőbeli terveink között szerepel.

Mivel a projekt területi gyűjtőköre az egész Magyar Királyság területére kiterjed, természetesen kutatásunkhoz a határon túl előkerült feliratokat tartalmazó történelmi emlékek is hozzátartoznak. Az epigráfia, vagyis a felirattan tudománya a különféle anyagokból, így például kőből, téglából, fából, fémből, kerámiából, üvegből, textíliából stb. készült tárgyakon fellelhető feliratok feltárásával és feldolgozásával foglalkozik. Ugyan a pénzek és a pecsétek vizsgálata alapvetően a numizmatika és szfragisztika tudományának a tárgykörét képezi, az azokon szereplő feliratok mégis indokoltá teszik az említett tárgyak adatbázisunkba történő felvitelét is. Az epigráfia számára tehát a vésett, a festett, a karcolt és az öntött feliratok az érdekesek. A projekt során legfőképp a középkori latin betűvel íródott feliratos emlékéanyag összegyűjtésére koncentrálunk, így a középkori és humanista latin nyelvű feliratok mellett foglalkozunk még a csekély számban előbukkanó magyar és német nyelvű feliratokkal, továbbá a

szintén ritka görög betűs feliratokkal, valamint a Kárpát-medencei rovásírást tartalmazó tárgyakkal is.¹

Az epigráfiai adatbázis készítésének komoly előzményei vannak az európai szakmában. Az eddig elkészült adatbázisok többsége az antikvitásból származó, vagyis az ókori görög és római kultúrákból fennmaradt feliratos emlékeket tette digitálisan is kereshetővé.² Érdemes külön megemlíteni az EAGLE – *Europeana Network of Ancient Greek and Latin Epigraphy* – projektet, amely talán a legnagyobb szabású projekt mind közül. Az angol nyelvű EAGLE-adatbázis ugyanis a huszonöt uniós országban, valamint a Földközi-tenger keleti és déli részén szétszórtan található feliratos tárgyak közül több mint 1,5 millió elemet tartalmaz, a feliratok angol nyelvű fordításával együtt. A projektnek magyarországi partnere is van, az Eötvös Loránd Tudományegyetem munkatársai is gazdagítják az adatbázist a magyarországi feliratos tárgyakkal, az újabb, releváns régészeti leletekkel folyamatosan kiegészítve azt.³

Tudomásunk szerint kifejezetten a középkori feliratos tárgyaknak a digitális közzétételére az eddigiekben még csak egy adatbázist hoztak létre. A göttingeni és a mainzi akadémiák között létrejött együttműködésben indították el a *Deutsche Inschriften Online* nevezetű projektet, amelynek keretében a korújkori időszakot is felölelve, az 1650. évvel bezáróan gyűjtötték össze a mai Németország, Ausztria és Dél-Tirol latin és német nyelvű epigráfiai emlékanyagát.⁴ Ezek alapján megállapítható, hogy egy magyarországi online adatbázis létrehozása nem csak a magyar szakmai érdeklődés szempontjából szükséges, hanem a kutatás profiljával jól beleilleszkedik a korábbi európai kezdeményezésekbe is, ezzel bővítve a középkori feliratos emlékanyagot tartalmazó adatbázisoknak a körét.

Az egyes adatbázisok gyűjtőkörüket tekintve eltérő célokat képviselnek. Így például az említett EAGLE célja, hogy a korábban nyomtatásban és digitális

1 A középkori epigráfia kutatás fogalmára, céljaira és gyűjtőkörére vonatkozóan ld. részleteiben: Várady 1998.

2 Kiszl–Mátyás 2019, 1–17.

3 A projekt honlapja: <https://www.eagle-network.eu> (Utolsó megtekintés: 2021.12.15.)

4 A projekt honlapja: <https://www.inschriften.net/projekt.html> (Utolsó megtekintés: 2021.12.16.)

formában még meg nem jelent forrásokat tegye elérhetővé, ezzel szemben a DIO-projekt a már az 1940-es évektől nyomtatásban megjelent, 108 kötetet tartalmazó *Die Deutschen Inschriften*⁵ című sorozatát digitalizálta. Ezen szempont alapján a nevezett projektünk módszertanának a célja kettős. Ahogy a már korábban feldolgozott és nyomtatásban is megjelent, továbbá a digitálisan is elérhetővé vált tárgyi emlékeket is adatbázisba rendezzük, úgy elengedhetetlennek tartjuk az esetlegesen eddig még nem közölt vagy epigráfiai szempontból kevésbé figyelembe vett releváns források feltárását és adatbázisba történő rendezését is.

Historiográfiai áttekintés a különböző katalóguskészítési és adatbázis-építési törekvések tükrében

Magyarországon a középkori latin betűs feliratos korpusz átfogó gyűjtését és katalógusba történő rendezését az 1970-es évek végétől kezdték el. Jóllehet ekkor még legfőképp művészettörténeti szempontok szerint fókuszáltak a feliratokat tartalmazó tárgyakra, de már különböző epigráfiai problémákat is felvetettek a kutatók. Azt is érdemes tudni, hogy a feliratos emlékanyag döntő többsége köemlék, és ezen csoporton belül is többnyire a síremlékek kutatásával foglalkozó szakemberek találkoztak olyan nagy számban a középkori feliratokkal, hogy azokat már ne csak művészettörténeti értékeik alapján, hanem epigráfiai szempontok szerint is vizsgálják.⁶

5 Öt német akadémia (Berlin, Göttingen, Heidelberg, Lipcse, München) a bécsi akadémiával együttműködésben 1934-ben, heidelbergi központtal indította el a latin és német nyelvű feliratos tárgyi emlékek összegyűjtésére vonatkozó kutatási projektet, és még a világháború alatt megjelentették a sorozat első kötetét. Kloos 1959, 177.

6 A köemlékek gyűjtésére vonatkozó historiográfiai elemzést Várady Zoltán az 1990-es években elvégezte, ebből adódóan a 2000-es éveket megelőző időszak releváns szakirodalmi anyagának részletesebb ismertetésével jelen tanulmányban nem foglalkozunk. Ld. Várady 1998, 151–154.

Ebben a tárgykörben meg kell említeni Engel Pál, Varga Livia és Lővei Pál nevét, akik az 1980-as évektől kezdve először végeztek széleskörű síremlékelemző munkát. Az ő kutatásaik alapozták meg az epigráfiai elemzések terén végzett későbbi vizsgálatokat is. Arra vállalkoztak, hogy elvégezzék a középkori Magyar Királyság sírkőanyagának a teljes körű összegyűjtését és elkészítsék a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusát. Az Engel–Lővei–Varga hármas tulajdonképpen Radocsay Dénes munkáját folytatta tovább, aki már az 1960-as években elkezdte az anyaggyűjtést a középkori síremlékek katalógusának összeállításához. Ahogy azt Radocsay is tette, a korszakhatárt 1541-ig terjedően határozták meg. A művészettörténeti összefüggéseket figyelembe véve a Magyar Királyság területén található síremlékek összegyűjtése mellett a középkori Szlavónia északi felét (egészen a Száva mentéig) is bevonták a kutatásba.⁷ A már másfél ezres tételszámot meghaladó katalógusnak a gyűjtő- és szerkesztőmunkáját Lővei Pál napjainkban is folyamatosan végzi.⁸

Ezzel a munkával párhuzamosan szintén készülöben van a hazai későreneszánsz síremlékek katalógusának közreadása is, amelyen Mikó Árpád már hosszú ideje dolgozik.⁹ 2004–2008 között szisztematikus gyűjtést hajtott végre a *Késő reneszánsz és barokk síremlékek Magyarországon (16–17. század)* témakörben. Ekkor Zuzana Ludikovával és Pálffy Gézával egy OTKA-program keretében végezte el a kutatásokat.¹⁰ Mikó Árpád a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményének egykori főosztályvezetőjeként a középkori síremlékek mellett jobban megismerhette a magyarországi reneszánsz művészet tárgyi emlékeinek jelentős hányadát is. Ebből adódóan ő már szélesebb körben is végzett epigráfiai szempontú elemzéseket.¹¹

7 Lővei 1995, 243–244.

8 A katalógust lásd Lővei–Engel–Radocsay–Varga 1984. A gyűjtőmunka és a magyarországi síremlék-katalógus készítésének monumentalitását az is mutatja számunkra, hogy Lővei pusztán a katalógus bőséges képanyaggal ellátott bevezetőjéből adta közre akadémiai doktori értekezését: Lővei 2009. Legújabbban: Lővei 2019a, 95–124.; Lővei 2019b, 121–147., Lővei 2020, 227–261.

9 Mikó 1986, 97–113.; Mikó 2005, 205–244.; Mikó 2016, 172.

10 A kutatás eredményeként négy nagy tanulmányt adtak közre a szerzők. Mikó–Pálffy 2005, 319–348.; Ludiková–Mikó–Pálffy 2006, 327–410.; Ludiková–Mikó–Pálffy 2007, 313–344.; Ludiková–Mikó–Pálffy 2008, 353–375.

11 Mikó 2011.; Mikó 2015, 363–420.

A sírkövek epigráfiai kutatásai mellett még más tárgycsoportokat is hasonló módon szűkített vizsgálat alá vettek. Így a középkori harangok és keresztelőmedencék gyűjtése is már kiemelt szerepet kapott a kutatásban. A középkori harangokat illetően Patay Pál a mai Magyarország területén belül végzett gyűjtést, Benkő Elek a későbbiekben már Erdély területére is kibővítette a vonatkozó kutatásokat.¹² A középkori kő keresztelőmedencék egész Kárpát-medencére kiterjedő vizsgálatát, valamint katalógusba történő rendezését a közelmúltban Tari Edit végezte el.¹³ A körülbelül 600 darab keresztelőmedencét tartalmazó katalógus inkább a művészettörténeti szempontú ismertetőjegyekre koncentrál, a gyűjtemény töredékét képező feliratos keresztelőmedencék kapcsán a szerző ugyan feltüntette a feliratokat is, de azokat nem vonta részletesebb epigráfiai elemzés alá.

Általában véve a feliratos emléktárgyak közzétételéhez természetesen nagyban hozzájárultak a különböző múzeumok az azokban kialakított különféle gyűjteményeik révén. Ebből adódóan a középkori kőgyűjteményeket és a numizmatikai gyűjteményeket részletesen ismertető tanulmányok, katalógusok is napvilágot láttak. A numizmatikai gyűjtemények feldolgozását tekintve külön említést érdemel a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára munkatársának, Tóth Csabának és a Szegedi Tudományegyetem kutatóprofesszorának, Kiss József Gézának nagy volumenű munkája, amelynek során 2018–2019 között három kötetben elkészítették az Árpád-kori magyar pénzek katalógusát.¹⁴

A különböző múzeumi gyűjteményekben a tájékozódást viszont nem csak a nyomtatásban megjelent szakirodalommal segítik, hanem egyre nagyobb teret hódít az egyes gyűjteményekről készített digitális adatbázisoknak a létrehozása is. Ezek az adatbázisok a múzeumi műtárgyakról készített fényképekkel és a pontos leltári számok megadásával könnyítik meg a kutatást. Így például

12 Patay 1977; Patay 1989; Patay 1989–1990, 395–406.; Benkő 2002a; Benkő 2002b, 113–125.

13 Tari Edit az anyaggyűjtés felső időhatárát a 17. század végében határozta meg: Tari 2018.

14 A szerzők a katalógust magyar és angol nyelven jelentették meg. A kutatók numizmatikai katalógusokat már a 19. század legvégétől kezdve közre adtak, ugyanakkor az újabban előkerült pénzletek tükrében a korábbi munkáknak a felfrissítése és kibővítése is már szükségesszerűvé vált: Réthy 1899; Unger 1960; Huszár 1979, Tóth–Kiss–Fekete 2018–2020..

a Budapest Történeti Múzeum Vármúzeumának Középkori Kőtára¹⁵ vagy a Magyar Nemzeti Múzeum pénzgyűjteménye¹⁶ is kereshetővé vált online is.

A magyar pecsétani vizsgálatok során már az 1980-as években megkezdődtek a katalóguskészítési munkák.¹⁷ A középkori magyar uralkodói pecséteknek a katalógizálására az 1990-es évektől több tudományos program indult az MTA Művészettörténeti Intézetében. Az addig elért eredmények és az elkészült adattárak egy részét a 2015. évi *Ars Hungarica* folyóirat 2. számában közzé tették.¹⁸ A középkori magyar pecséteknek, vagyis az uralkodók, a világi előkelők, a főpapok, az egyházi testületek és a városok középkori pecsétjeinek a teljes körű katalógizálására pedig a Magyar Országos Levéltár indított kiadványsorozatot. A kétnyelvű (magyar–angol) *Corpus Sigillorum* 2012-ben megjelentetett első kötetében Takács Imre széleskörű vizsgálatai révén az Árpád-házi uralkodók pecsétjeinek katalógusát adták közre.¹⁹

Az alapvetően egyházi és állami levéltárakban őrzött pecsétek nagy része 2007-től kezdve vált online is kutathatóvá, amikor is a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára digitalizálni kezdte a középkori, vagyis az 1526 előtti okleveleknek a képeit, így az okleveleken található vagy az azokon függő pecséteket is beszkenelték.²⁰ Ezzel kapcsolatban megemlíthető még a Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoportjának két vállalkozása is. Az egyik adatbázis, amely a Debreceni Egyetem szerverén keresztül érhető el, a kutatócsoport tagjainak külföldi levéltárakban feltárt magyar vonatkozású forrásanyagát tartalmazza. Az említett adatbázisban természetesen az azokon szereplő pecsétek is elérhetőek.²¹ Emellett 2015-től kezdve az Eperjesi Állami

15 <https://varmuzeum.omeka.net/collections/show/3> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)

16 <https://gyujtemenyek.mnm.hu/online-collection/-/results/init> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)

17 Bodor–Fügedi–Takács 1984; Takács 1992.

18 Engel 2015, 113–116.; Engel–Lővei 2015, 117–133.; Marosi 2015, 134–158.; Várady 2015, 159–172.; Kerny 2015, 173–221.

19 Takács 2012.

20 A mintegy 200 000 oklevelet napjainkra már teljes egészében digitalizálták: Rácz 2010; Orosz et al. 2008, 24–29.

21 Az adatbázis regisztrációt követően az alábbi linken érhető el: <https://lendulet.memhung.unideb.hu/momentum-web/> (Utolsó megtekintés: 2021.12.30.); Rábai 2020, 83–86.

Levéltárral és az MTA Művészettörténeti Intézetével együttműködve kísérleti és installációs céllal közel két tucat az oklevelekre függesztett pecsét 3D digitalizálását végezték el. Ennek a munkának a tudományos hasznai közül a kutatócsoport tagjai kiemelték, hogy a 3D modellek segítségével közel 7 mikrométer, azaz 0,007 mm pontossággal mérhetőek a pecsétek átmérői és a rajta szereplő ábrák, így a betűk mérete is.²² Ezek a számadatok pedig egy epigráfiai adattár létrehozásához is elengedhetetlen információknak számítanak. Így a pecsétek állagmegőrzése okozta kutatási nehézségek is elkerülhetőek lennének.

Ami a középkori Magyarország feliratos tárgyainak epigráfiai vizsgálatát illeti, kutatócsoportunk egyik tagja, Várady Zoltán az 1990-es években kezdte el az azokon szereplő latin betűs feliratoknak az első átfogó elemzését. Disszertációjában a dunántúli régióra koncentrált a vizsgálatát, és az itt fellelhető feliratos kőtárgyakból készített részletes adattárakat.²³ Az azóta eltelt évek során már kibővítette a kutatásának tárgykörét, és párhuzamként a falfeliratokat, valamint a pénzeken és a pecséteken szereplő feliratokat is elemzés alá vette.²⁴ Kutatásainak egyik alapvető érdeme, hogy az államalapítástól a török hódoltságig terjedő időszakra vonatkozóan a különböző középkori betűtípusok, mint a román kori és korai gótikus feliratok, a gótikus maiuscula és minuscula, valamint a humanista capitalis formák használatának és az abban bekövetkezett változásoknak a korszakhatárait is megállapította.²⁵

Rovásírásos emlékek

A rovásírás Kárpát-medencei emlékmagyagát legújabbán kutatócsoportunk vezetője, Fehér Bence gyűjtötte össze a teljesség igényével, az eddig megjelent összefoglaló munkák adatait is kibővítve. A korábbi összefoglalások közül *A ma-*

22 Novák 2017, 81.; Novák 2021. A digitalizált pecsétgyűjtemény darabjai elérhetőek: <https://sketchfab.com/memhung> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)

23 Várady 1999a; Várady 2000; Várady 2002; A kőfeliratok elemzésének témakörében ld. még: Várady 1999b, 175–195.; Várady 2003, 30–64.; Várady 2006a; Várady 2018, 38–49.

24 Várady 2010, 231–240.; Várady 2013, 78–103.; Várady 2015, 159–172.

25 Várady 2006b, 39–52.

gyar rovásírás hiteles emlékei című munka tekinthető mértékadónak, amelyet Sebestyén Gyula még a XX. század legelején adott közre.²⁶ Az adatbázis elkészítése szempontjából fontos, hogy Fehér Bence a Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteményének első kötetében megjelentetett adattárával a középkor évszázadait teljesen lefedi.²⁷ Gyűjtőkörünket tekintve két nagy csoportot különböztethetünk meg egymástól, a székelyföldi rovásfeliratot tartalmazó emlékeket, valamint a XI–XII. századi rovásírásos gyűrűket, amelyek a magyar köznépi temetőkből kerültek elő. A rovásírást tartalmazó különböző tárgyaknak a beépítése az epigráfiai adatbázisba nyilvánvaló újdonságot jelent majd az eddig létrehozott európai epigráfiai adatbázisok körében is. Ezáltal az eddigi latin betűs epigráfia tárgyköre egy más jellegű feliratcsoporttal egészül ki.

Az adatbázis felépítése

Az adatbázis tartalmi felépítése a tervek szerint nagyrészt követni fogja a már kész katalógusok, adattárak felépítését az azokban megadott információtípusokra vonatkozóan. Ez azt jelenti, hogy egy adott tárgynak természetesen feltüntetjük az anyagát, magának a tárgynak a méreteit az azon található betűk méreteivel együtt. A pontos lelőhelyeket és a felfedezés körülményeit is feljegyezzük, valamint azt is jelezzük majd, ha az adott tárgyat funkciója szerint eredetileg máshol helyezték el, és a lelőhelyére valószínűleg már másodlagosan építették be.

A lelőhely és a fellelés előtti helyek mellett értelemszerűen a későbbi, valamint a jelenlegi őrzési helyet is feltüntetjük. Előfordul, hogy egy adott tárgy több állomást is bejárt, mire múzeumi gyűjteménybe került, így ezeknek a különböző őrzési helyeknek az itineráriumszerű feljegyzése is mindenképp szükséges lesz.

A következő alapvető információ a tárgy keltezése. Mivel nem minden esetben szerepel egy bizonyos tárgyon vagy az azt őrző épület falán a keletkezési idő,

26 Sebestyén 1915.

27 Fehér 2020.

így annak a hozzávetőleges meghatározására szolgáló bizonyítékokat és esetleg a kutatásban ezzel kapcsolatban felvetett eltérő véleményeket is ismertetni kell. Adott esetben a keletkezés hozzávetőleges idejének a megállapítására többféle lehetőség is a rendelkezésünkre áll, így interdiszciplináris módon a művészet-történet, a történettudomány és a történeti segédtudományok által használt módszerekkel vagy a régészeti kutatásokban alkalmazott természettudományos vizsgálatok segítségével egyaránt kísérletet tehetünk erre. Esetünkben a különböző kutatás-módszertani lehetőségek közül kiemelkedő jelentősége van a felirat epigráfiai elemzésének – vagyis a különféle nyelvallapotoknak, a betűtípusoknak, a betűk kapcsolásainak, rövidítésrendszerének; és kivitelezésének a beazonosításával akár évtizedre pontosan behatárolhatjuk a készítés idejét.

Az adatbázis egyik legfontosabb részét természetesen maga a felirat, valamint a feliratról készített fénykép és rajz fogja képezni. A feliratokat értelem-szerűen magyar nyelvű fordítással együtt tesszük közzé. Sérült, esetleg csonka tárgyak esetén a felirat elolvasása sokszor nagy kihívás elé állíthatja a kutatókat, és ebből adódóan nem biztos, hogy mindig egyértelmű eredményre jutnak. Így az egyes feliratok korábbi megfejtéseit megfelelő szakmai kontrollt követően, ha szükséges, újragondoljuk, és az általunk ajánlott megoldást ismertetjük az adatbázisban. A középkori feliratok epigráfiai vizsgálata több nehézséget is magában hordoz, így módszertanában elég széleskörű és komplex ismeretanyagot igényel. A feliratok megfejtéséhez természetesen tisztában kell lenni az egyes epigráfiai stílusváltásokkal, vagyis a különböző korszakokra jellemző betűtípusokkal, rövidítési gyakorlattal is. A vizsgálatban többek között segítséget nyújthat még a különböző jogi, keltezési vagy egyéb használatban lévő korabeli formuláknak, akár bizonyos latin közmondásoknak, bibliai idézeteknek az ismerete is.

Egy ilyen széleskörű tárgyi anyagot és szakirodalmat felvonultató középkori epigráfiai adatbázist kutatási szempontból nyilvánvalóan sokféleképpen lehet hasznosítani, e lehetőségek közül itt csak néhányat említenék meg. Epigráfiai szempontból a feliratos emlékek átfogó gyűjtése segíti majd a latin nyelvű írástípusok használatában bekövetkezett változások és az ezzel kapcsolatos időrakerek még árnyaltabb meghatározását. Emellett lehetőség nyílik arra, hogy az egyes tárgytípusokat a különböző korszakoknak és lelőhelyeknek megfelelően

csoportosítsuk és térképen is ábrázoljuk. Ezáltal akár olyan művelődéstörténeti szempontú következtetéseket vonhatunk le, hogy bizonyos tárgytypusok vajon mely területekre koncentráltak, és az évszázadok előrehaladtával – ez nyilvánvalóan együtt járt a feliratos tárgyak számbéli gyarapodásával, valamint a tárgytypusok bővülésével is – esetlegesen milyen területi változások következtek be az olykor nagy költségekkel járó tárgyak készíttetésében. Ugyanakkor reményeink szerint nem csak a magyarországi szakma számára lesz hasznosítható az adatbázis, hanem más európai kutatásokban különböző összehasonlító elemzések alapjául is szolgálhat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Benkő 2002a.** Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelődmedencéi*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.
- Benkő 2002b.** Benkő Elek: Középkori keresztelődmedencék erdélyi evangélikus templomokban. *Credo. Evangélikus műhely* 7. (2002) 1–2. sz. 113–125.
- Bodor–Fügedi–Takács 1984.** Bodor Imre – Fügedi Erik – Takács Imre: *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján*. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest, 1984.
- BTM Vármúzeum Középkori Kötár*. <https://varmuzeum.omeka.net/collections/show/3> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)
- Debreceni Egyetem „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport online adatbázisa*. <https://lendulet.memhung.unideb.hu/momentum-web/> (Utolsó megtekintés: 2021.12.27.)
- DIO.** *Deutsche Inschriften Online*, <https://www.inschriften.net/projekt.html> (Utolsó megtekintés: 2021.12.16.)
- EAGLE.** *Europeana Network of Ancient Greek and Latin Epigraphy*. <https://www.eagle-network.eu> (Utolsó megtekintés: 2021.12.15.)
- Engel 2015.** Engel Pál: Zsigmond király pecsételési szokásai. *Ars Hungarica* 41. (2015) 2. sz. 113–116.
- Engel–Lővei 2015.** Engel Pál – Lővei Pál: A magyar királyi és az osztrák hercegi család 1380. évi házassági szerződésének két sokpecsétetes oklevele. *Ars Hungarica* 41. (2015) 2. sz. 117–133.
- Fehér 2020.** Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I. Korai emlékek (1599 előtt) és kései feliratos emlékek*. Magyarságtudató Intézet, Budapest, 2020.
- Huszár 1979.** Huszár, Lajos: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Corvina, Budapest, 1979.
- Kerny 2015.** Kerny Terézia: „Dupplici sigilli nostri authentici munimine”. A középkori magyar uralkodói pecsétek kutatástörténetének vázlata. *Ars Hungarica* 41. (2015) 2. sz. 173–221.

- Kiszl–Mátyás 2019.** Kiszl Péter – Mátyás Melinda: Digitális bölcsészet a könyvtár- és információtudományban 3. rész. Latin nyelvű szövegtörzseket tartalmazó és epigráfiai adatbázisok Európában. *Tudományos- és Műszaki Tájékoztató* 66. (2019) 1. sz. 1–17.
- Kloos 1959.** Rudolf M. Kloos: Die deutschen Inschriften. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 15. (1959) 177–181.
- Lóvei–Engel–Radocsay–Varga 1984.** Lóvei Pál – Engel Pál – Radocsay Dénes – Varga Livia: A középkori Magyarország síremlékeinek katalógusa. Kézirat adatbázis, 1984. Folyamatosan bővítve, a 2018. márc. 26-i állapot CD-re írva a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet (Budapest) Adattárában, leltári szám: MI-C-I-234.
- Lóvei 1995.** Lóvei Pál: A középkori Magyarország síremlékei – Kutatási helyzetkép. *Ars Hungarica* 23. (1995) 2. sz. 243–252.
- Lóvei 2009.** Lóvei Pál: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához I–II.* Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2009.
- Lóvei 2019a.** Lóvei Pál: Die Grabplatte des Oberschatzmeisters Nikolaus Kanizsai und Angaben zur mittelalterlichen Grabmalkunst am Westrand des Königreichs Ungarn. In: Gert Polster (Hrsg.): *Die Kanizsai und ihre Zeit. Tagungsband der 38. Schlaininger Gespräche 17. bis 20. September 2018.* (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 163.) Druckerei Wograndl, Eisenstadt, 2019. 95–124.
- Lóvei 2019b.** Lóvei Pál: A középkori magyar királyság pálos kolostoraiból ismert síremlékek. In: Katona Vilmos (szerk.): *Középkoron innen és túl. Építészettörténeti írások Guzsik Tamás emlékére.* Holnap Kiadó, Budapest, 2019. 121–147.
- Lóvei 2020.** Lóvei Pál: Vörösmárvány sírkőtöredékek Nagyváradon és a Stibor-síremlékek mestere. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban.* (Tanulmányok Biharország történetéről 8.) Varadinum Kulturális Alapítvány, Nagyvárad, 2020. 227–261.
- Ludiková–Mikó–Pálffy 2006.** Zuzana Ludiková – Mikó Árpád – Pálffy Géza: A lócsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiu-

- mai és halotti címerei (1530–1700). *Művészettörténeti Értesítő* 55. (2006) 327–410.
- Ludiková–Mikó–Pálffy 2007.** Zuzana Ludiková – Mikó Árpád – Pálffy Géza: A szépehelyi Szent Márton-templom, egy felsőmagyarországi katolikus központ késő reneszánsz sírkövei és halotti címerei. *Művészettörténeti Értesítő* 56. (2007) 313–344.
- Ludiková–Mikó–Pálffy 2008.** Zuzana Ludiková – Mikó Árpád – Pálffy Géza: A turócszentmártoni Szent Márton-templom késő reneszánsz és barokk funerális emlékei (16–17. század). *Művészettörténeti Értesítő* 57. (2008) 353–375.
- Magyarország a középkori Európában Kutatócsoport.* 3D digitalizált pecsétgyűjtemény. <https://sketchfab.com/memhung> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)
- Marosi 2015.** Marosi Ernő: A magyar Anjouk és Zsigmond király felségpecsétjei. *Ars Hungarica* 41. (2015) 2. sz. 134–158.
- Mikó 1986.** Mikó Árpád: Jagelló-kori reneszánsz sírköveinkről. *Ars Hungarica* 14. (1986) 1. sz. 97–113.
- Mikó 2005.** Mikó Árpád: Stílus és felirat. Kőbe vésett, klasszikus- és korai humanista kapitálissal írott feliratok a Mátyás- és a Jagelló-kori Magyarországon. *Művészettörténeti értesítő* 54. (2005) 3–4. sz. 205–244.
- Mikó 2011.** Mikó Árpád: *A reneszánsz művészet története Magyarországon.* Akadémiai doktori értekezés. (Kézirat.) Budapest, 2011.
- Mikó 2015.** Mikó Árpád: Reneszánsz művészet a Jagelló-kori Magyarországon, I. Az all'antica művészeti köznyelv kialakulása és elterjedése. *Ars Hungarica* 41. (2015) 4. sz. 363–420.
- Mikó 2016.** Mikó Árpád: Vetési Albert (1458–1486) veszprémi püspök sírköve. In: Udvarhelyi Erzsébet – Nagy Károly (szerk.): *Fejedelemszönyök és a vallásszabadság Erdélyben.* Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, Veszprém, 2016. 172.
- Mikó–Pálffy 2005.** Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és barokk síremlékei. *Művészettörténeti Értesítő* 54. (2005) 319–348.
- MNM Online katalógus. <https://gyujtemenyek.mnm.hu/online-collection/-/results/init> (Utolsó megtekintés: 2021.12.28.)

- Novák 2017.** Novák Ádám: A középkori pecsétek 3D modellezéséről. In: Bárány Attila – Benkő Elek – Kárpáti Zoltán (szerk.): *Pilisi Gótika – II. András francia kapcsolatai*. Kiállítási katalógus. (Memoria Hungariae 3.) Ferenczy Múzeum, Debrecen–Szentendre, 2017. 81.
- Novák 2021.** Novák Ádám: Középkori királyaink pecsétjei 3D-ben. Online dokumentum, 2021.10.22., <https://ujkor.hu/content/kozepkori-kiralyaink-pecsetjei-3d-ben> (Utolsó megtekintés: 2021.11.10.)
- Orosz et al. 2008.** Orosz Katalin – Rácz György – Reisz T. Csaba – Vajk Ádám – Véber János Balázs: *Középkori oklevelek tömeges digitalizálása. A Magyar Országos Levéltár számára, az NKA 2222/0004 számú pályázathoz készített összefoglaló*. 2008.
- Sebestyén 1915.** Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
- Patay 1977.** Patay Pál: *Régi harangok*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Patay 1989.** Patay Pál: *Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1989.
- Patay 1989–1990.** Patay Pál: A hevesi harang és középkori harangok Heves megyében. *Agria. Annales Musei Agriensis* 25–26. (1989–1990) 395–406.
- Rábai 2020.** Rábai Krisztina: Egy középkori pecsétnyomó azonosítására tett kísérlet. *Acta Historica* 145. (2020) 81–100.
- Rácz 2010.** Rácz György (szerk.): *A középkori Magyarország levéltári forrása-
inak adatbázisa*. Internetes kiadás (DL–DF 5.1). Arcanum Kft., Budapest, 2010. <http://mol.arcanum.hu/dldf> (Utolsó megtekintés: 2021.12.27.)
- Réthy 1899.** Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár*. I–II. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899. (Legújabb kiadás: Budapest, 2017.)
- Takács 1992.** Takács Imre: *A Magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmányok és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapest Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján*. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1992.

- Takács 2012.** Takács Imre: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei.* (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.) Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2012.
- Tari 2018.** Tari Edit: *Kőbe faragott liturgia. A Kárpát-medence középkori kő keresztelőkő medencéi.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2018.
- Tóth–Kiss–Fekete 2018–2020.** Tóth Csaba – Kiss József Géza – Fekete András: *Az Árpád-kori magyar pénzek katalógusa I–III.* Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2018–2020.
- Unger 1960.** Unger Emil: *Magyar éremhatározó. Középkor. I–II.* Magyar Régészeti Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztálya, Budapest, 1960.
- Várady 1998.** Várady Zoltán: A középkori epigráfiaikutatás Magyarországon. In: Endrédi Lajos (szerk.): *Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola Tudományos Közleményei III.* Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola, Szekszárd, 1998. 147–157.
- Várady 1999a.** Várady Zoltán: *Gótikus minuscula feliratok a Dunántúlon.* (IPF Kiskönyvtár 4.) IPF-Könyvek, Szekszárd, 1999.
- Várady 1999b.** Várady Zoltán: Tolna megye középkori kőfeliratainak epigráfiai elemzése. In: A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve 21. (1999) 175–195.
- Várady 2000.** Várady Zoltán: *Románkori, korai gótikus és gótikus maiuscula feliratok a Dunántúlon.* (IPF Kiskönyvtár 8.) IPF-Könyvek, Szekszárd, 2000.
- Várady 2002.** Várady Zoltán: *Humanista capitalis feliratok a Dunántúlon.* (IPF Kiskönyvtár 9.) IPF-Könyvek, Szekszárd, 2002.
- Várady 2003.** Várady Zoltán: A középkori epigráfia jelentősége, eredményei, feladatai. In: Kolontári Attila – Papp László (szerk.): *PTE IGYFK Tudományos Közleményei VI.* PTE IGYFK, Szekszárd, 2003. 30-64.
- Várady 2006a.** Várady Zoltán: A betűtípusok változásai főpapi sírköveken. In: Kolontári Attila – Papp László (szerk.): *PTE IGYFK Tudományos Közleményei IX.* PTE IGYFK, Szekszárd, 2006.
- Várady 2006b.** Várady Zoltán: A középkori latin betűs epigráfia íráskorszakai, a feliratok érdekességei és kiegészítési lehetőségei. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica* 124. (2006) 39–52.

- Várady 2010.** Várady Zoltán: Epigráfiai emlékek Árpád-házi uralkodóink korából. In: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939-2004)*. PTE BTK Középkori és Korajújkori Történeti Tanszék, Pécs, 2010. 231–240.
- Várady 2013.** Várady Zoltán: Epigráfiai emlékek Mátyás király korából. *Orpheus Noster* 5. (2013) 2. sz. 78–103.
- Várady 2015.** Várady Zoltán: Az uralkodói pecsétek feliratainak epigráfiai vizsgálata. *Ars Hungarica* 41. (2015) 2. sz. 159–172.
- Várady 2018.** Várady Zoltán: A betűtípusok változásai egyházi személyek dunántúli sírkövein. In: Bene Krisztián – Huszár Mihály – Kolontári Attila (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában: Bebesi György 60 éves*. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2018. 38–49.

Medieval inscribed artefacts from the territory of the Kingdom of Hungary 1000–1590

Plan of a digital epigraphic database

ABSTRACT: In my study, I present a project aimed at the collection and digitization of the most extensive repertory of the inscribed material of the medieval Kingdom of Hungary, which is being carried out in cooperation between the Classical Philology Research Group of the Institute of Hungarian Research and the Department of Medieval History of the Károli Gáspár University of the Reformed Church. I will describe the technical background, the collection scope of the project, the European background related to the creation of epigraphic databases, the methods of medieval epigraphic research in Hungary, the various cataloguing and digitization efforts, the planned content structure of the epigraphic database itself, and the various possibilities of its scientific exploitation.

KEYWORDS: epigraphy, online database, medieval period, Kingdom of Hungary, 11th–16th century